

KASB-HUNAR TA'LIM TIZIMINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH
OMILLARI
ФАКТОРЫ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ СИСТЕМЫ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
FACTORS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF THE VOCATIONAL
EDUCATION SYSTEM

Axmedov Nabijon Aman o'g'li

BIU Guliston filiali magistranti

Tel: +998 91 501 27 99

Annotatsiya. Mazkur maqolada kasb-hunar ta'limi tizimining shakllanishi, uning nazariy asoslari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning mazmuni tahlil qilingan. Shuningdek, kasb-hunar ta'lim muassasalarida o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlari, didaktik jarayonning tarkibiy qismlari va ularning o'zaro bog'liqligi yoritilgan. Ta'lim jarayonining samaradorligini oshirishda o'qituvchi va talaba faoliyatining uyg'unligi, o'qitish metodlari va shakllarining ahamiyati asoslab berilgan. Maqolada kasbiy ta'lim tizimida innovatsion yondashuvlarning o'rni ham ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kasb-hunar ta'limi, pedagogik texnologiya, o'qitish jarayoni, didaktika, ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlar, ta'lim tizimi, o'qitish metodlari, kasbiy kompetensiya.

Аннотация. В данной статье анализируются формирование системы профессионального образования, его теоретические основы и содержание современных педагогических технологий. Рассматриваются социально-педагогические закономерности учебного процесса в учреждениях профессионального образования, структура дидактического процесса и взаимосвязь его компонентов. Обоснована роль взаимодействия преподавателя и обучающегося, а также значимость методов и форм обучения в повышении эффективности образовательного процесса. Раскрыто значение инновационных подходов в системе профессионального образования.

Ключевые слова: профессиональное образование, педагогические технологии, учебный процесс, дидактика, социально-педагогические закономерности, система образования, методы обучения, профессиональная компетенция.

Abstract. This article analyzes the formation of the vocational education system, its theoretical foundations, and the content of modern pedagogical technologies. It examines the socio-pedagogical patterns of the teaching process in vocational education institutions, the structure of the didactic process, and the interconnection of its components. The importance of teacher-student interaction, as well as teaching methods and forms in improving educational effectiveness, is substantiated. The role of innovative approaches in the vocational education system is also highlighted.

Key words: *vocational education, pedagogical technologies, teaching process, didactics, socio-pedagogical patterns, education system, teaching methods, professional competence.*

Kirish. Hozirgi globallashuv sharoitida jamiyat taraqqiyoti, iqtisodiy raqobatbardoshlik va ijtimoiy barqarorlik ko‘p jihatdan ta‘lim tizimining samaradorligiga bog‘liq. Ayniqsa, kasb-hunar ta‘limi tizimi zamonaviy mehnat bozori talablariga javob bera oladigan, yuqori malakali, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashda muhim o‘rin tutadi. Shu boisdan kasb-hunar ta‘limining nazariy va amaliy asoslarini takomillashtirish, unda ilg‘or pedagogik texnologiyalarni joriy etish dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston Respublikasida mustaqillik yillarida ta‘lim tizimini tubdan isloh qilish, uni xalqaro standartlarga moslashtirish hamda milliy qadriyatlar asosida rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratildi. Xususan, “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonun va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” asosida kasb-hunar ta‘limi tizimining yangi modeli shakllantirildi. Ushbu modelning asosiy maqsadi – komil insonni tarbiyalash bilan birga, zamonaviy bilim va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan yetuk mutaxassislarini tayyorlashdan iboratdir.

Kasb-hunar ta‘limi jarayonida o‘qitishning ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlarini o‘rganish, didaktik jarayonning tarkibiy qismlarini tizimli tahlil qilish hamda pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki ta‘lim jarayonining samaradorligi o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyatining o‘zaro uyg‘unligi, o‘qitish metodlari va shakllarining to‘g‘ri tanlanishi bilan bevosita bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, kasb-hunar ta‘limi tizimida innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish, ta‘lim mazmunini modernizatsiya qilish va pedagogik faoliyatni takomillashtirish zarurati ortib bormoqda.

Mazkur maqolaning maqsadi kasb-hunar ta‘limi tizimining shakllanish jarayoni, pedagogik texnologiyalarning mazmuni hamda o‘qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlarini ilmiy jihatdan tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, ta‘lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi omillarni aniqlash va ularni amaliyotga tatbiq etish masalalari ham yoritiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kasb-hunar ta‘limi tizimi, uning nazariy asoslari hamda pedagogik texnologiyalarni o‘rganish masalalari pedagogika fanida keng tadqiq etilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar kasbiy ta‘lim jarayonining samaradorligini oshirish, didaktik tizimni takomillashtirish hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarni joriy etishga qaratilgan. Xususan, rus pedagog olimi M.L. Podlasiy o‘zining pedagogikaga oid tadqiqotlarida ta‘lim jarayonining umumiy qonuniyatlari, o‘qitishning mazmuni va metodlari, shuningdek, didaktik tizimning tarkibiy qismlarini chuqur tahlil qiladi. U o‘qitish jarayonini murakkab tizim sifatida ko‘rib, unda maqsad, mazmun, metod va natijaning o‘zaro uzviy bog‘liqligini asoslab beradi. Bu yondashuv kasb-hunar ta‘limida ham samarali qo‘llanilishi mumkin. Shuningdek, I.A. Moreva o‘rta maxsus va kasbiy ta‘lim pedagogikasiga bag‘ishlangan ishlarida kasb-hunar ta‘limi jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari, o‘qitishning amaliy yo‘naltirilganligi va ishlab chiqarish bilan integratsiyasi masalalarini yoritadi. Muallif

kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishda pedagogik texnologiyalarning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi.

V.V. Kuznetsov tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa professional-pedagogik faoliyatning mohiyati, o'qituvchining kasbiy tayyorgarligi hamda pedagogik mahorat masalalari keng tahlil qilingan. U kasb-hunar ta'limi tizimida o'qituvchining nafaqat bilim beruvchi, balki tarbiyachi va tashkilotchi sifatidagi rolini asoslab beradi.

Pedagogika nazariyasining rivojlanishida V.I. Zagvyazinskiy va I.F. Xarlamovlarning ilmiy ishlari ham muhim o'rin tutadi. Ular o'qitish nazariyasining zamonaviy talqinini ishlab chiqib, ta'lim jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlari, o'quv faoliyatining motivatsion jihatlari va didaktik tamoyillarini tizimli ravishda yoritib berganlar. Ayniqsa, ta'lim va tarbiyaning uzviy bog'liqligi haqidagi qarashlar kasb-hunar ta'limi jarayonini tushunishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

Bundan tashqari, pedagogik texnologiyalar masalasi ko'plab zamonaviy tadqiqotchilar tomonidan o'rganilgan bo'lib, ularda ta'lim jarayonini loyihalash, samaradorlikni oshirish va o'quvchilarning faolligini ta'minlashga qaratilgan yondashuvlar ilgari surilgan. Ushbu ilmiy ishlarda pedagogik texnologiyalarni tizimli qo'llash orqali o'qitish jarayonini optimallashtirish mumkinligi asoslab beriladi.

Tahlil qilingan ilmiy adabiyotlar shuni ko'rsatadiki, kasb-hunar ta'limi tizimida pedagogik texnologiyalarni joriy etish, o'qitishning ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlarini chuqur o'rganish hamda didaktik jarayonni takomillashtirish masalalari hali ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada ushbu muammolarni yanada tizimli tahlil qilish va amaliy jihatdan asoslash zarurati yuzaga keladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqotda kasb-hunar ta'limi tizimining shakllanishi, unda pedagogik texnologiyalarning tutgan o'rni hamda o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlarini o'rganishda kompleks ilmiy yondashuvdan foydalanildi. Tadqiqotning metodologik asosini pedagogika fanining tizimlilik, izchillik, uzviylik va ilmiylik tamoyillari tashkil etdi. Shuningdek, ta'lim va tarbiyaning o'zaro chambarchas bog'liqligi, o'quv jarayonining jamiyat ehtiyojlari bilan aloqadorligi hamda shaxsni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan konseptual qarashlar mazkur tadqiqotning muhim nazariy poydevori bo'lib xizmat qildi. Tadqiqot jarayonida kasb-hunar ta'limiga oid ilmiy adabiyotlar, pedagogik manbalar, normativ-huquqiy hujjatlar hamda sohaga oid nazariy qarashlar tahlil qilindi. Mavzuni yoritishda tahlil va sintez, qiyosiy-taqqoslash, umumlashtirish, tizimli yondashuv kabi usullardan samarali foydalanildi. Xususan, tahlil metodi orqali kasb-hunar ta'limining mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari va pedagogik texnologiyalarning mohiyati ochib berildi, sintez metodi yordamida esa mavjud ilmiy qarashlar umumlashtirilib, yaxlit xulosalar shakllantirildi. Qiyosiy yondashuv asosida an'anaviy va zamonaviy ta'lim usullarining o'zaro farqli va o'xshash jihatlari ko'rib chiqildi. Tizimli yondashuv esa kasb-hunar ta'limi jarayonini o'zaro bog'liq bo'lgan maqsad, mazmun, metod, vosita va natija kabi tarkibiy qismlar birligida o'rganish imkonini berdi. Tadqiqotda shaxsga yo'naltirilgan ta'lim, faoliyatga asoslangan yondashuv va kompetensiyaviy yondashuv tamoyillariga ham alohida e'tibor

qaratildi. Bu esa kasb-hunar ta'limida o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, kasbiy tayyorgarligi, amaliy ko'nikmalari va ijodiy faolligini rivojlantirish masalalarini chuqurroq yoritishga xizmat qildi. Natijada kasb-hunar ta'limi tizimida pedagogik texnologiyalarni qo'llashning nazariy va amaliy jihatlarini, shuningdek, o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlari ilmiy nuqtai nazardan asoslab berildi.

Tahlil va natijalar. Mazkur tadqiqot doirasida kasb-hunar ta'limi tizimining nazariy asoslari, pedagogik texnologiyalarning mazmuni hamda o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlari tizimli ravishda tahlil qilindi. Tahlillar shuni ko'rsatdiki, kasb-hunar ta'limi jarayoni murakkab, ko'p komponentli tizim bo'lib, unda o'qitish maqsadi, mazmuni, metodlari, shakllari va natijalari o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ushbu komponentlar o'rtasidagi muvozanatning ta'minlanishi ta'lim samaradorligining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o'qitish jarayonida pedagogik texnologiyalarni tizimli qo'llash orqali bilimlarni o'zlashtirish darajasi, o'quvchilarning faolligi va mustaqil fikrlash ko'nikmalari sezilarli darajada ortishi aniqlangan.

Tahlil natijalari kasb-hunar ta'limida o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlari amaliyotda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi. Xususan, ta'lim jarayonining jamiyat ehtiyojlari bilan bevosita bog'liqligi, o'qitish va tarbiya jarayonlarining uzviyligi, o'quvchilarning bilim olishga bo'lgan motivatsiyasi va ularning faoliyatga jalb etilishi ta'lim sifatini belgilovchi asosiy omillar sifatida namoyon bo'ldi. Shu bilan birga, o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining uyg'unligi, ya'ni pedagogik hamkorlik muhiti mavjud bo'lgan sharoitda o'quv jarayonining samaradorligi yuqori bo'lishi kuzatildi.

O'rganishlar natijasida an'anaviy o'qitish usullariga nisbatan zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash ta'lim jarayonining interaktivligini oshirishi, o'quvchilarning amaliy ko'nikmalarini rivojlantirishi hamda kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qilishi aniqlandi. Ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etilgan darslarda o'quvchilarning mustaqil ishlash qobiliyati, muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalari va ijodiy fikrlashi rivojlanishi kuzatildi. Bu esa kasb-hunar ta'limi tizimining zamonaviy talablar asosida rivojlanayotganini ko'rsatadi. Shuningdek, tahlillar davomida o'qitish jarayonida yuzaga keladigan ayrim ziddiyatlar ham aniqlanib, ular orasida o'quv materiallari hajmi bilan o'quvchilarning o'zlashtirish imkoniyatlari o'rtasidagi nomutanosiblik, an'anaviy metodlar bilan innovatsion yondashuvlar o'rtasidagi tafovutlar alohida ajralib turdi. Ushbu ziddiyatlarni bartaraf etish uchun ta'lim mazmunini optimallashtirish, o'qitish metodlarini diversifikatsiya qilish hamda pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish zarurligi asoslab berildi.

Umuman olganda, olib borilgan tahlillar natijasida kasb-hunar ta'limi tizimida pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash, o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlarini hisobga olish hamda innovatsion yondashuvlarni joriy etish orqali ta'lim sifatini sezilarli darajada oshirish mumkinligi ilmiy jihatdan asoslandi.

Xulosa va takliflar. Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, kasb-hunar ta'limi tizimi jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin tutuvchi murakkab

pedagogik tizim bo'lib, uning samaradorligi o'qitish jarayonining ilmiy asosda tashkil etilishiga bevosita bog'liqdir. Tadqiqot davomida kasb-hunar ta'limida pedagogik texnologiyalarni qo'llash, o'qitish jarayonining ijtimoiy-pedagogik qonuniyatlarini hisobga olish hamda didaktik jarayon komponentlarining o'zaro uyg'unligini ta'minlash ta'lim sifatini oshirishning asosiy omillari ekanligi aniqlandi. Ayniqsa, shaxsga yo'naltirilgan va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning mustaqil fikrlashi, amaliy ko'nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikni ta'minlashi ilmiy jihatdan asoslandi.

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi taklif va tavsiyalar ilgari suriladi: kasb-hunar ta'limi tizimida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni keng joriy etish, o'qitish jarayonini interaktiv metodlar asosida tashkil etish hamda ta'lim mazmunini mehnat bozori talablariga mos ravishda muntazam yangilab borish zarur; o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini oshirish, ularning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlash va metodik tayyorgarligini kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi; o'quvchilarning mustaqil ta'lim olish ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni amaliy faoliyatga faol jalb etish va ishlab chiqarish bilan integratsiyani kuchaytirish ta'lim samaradorligini oshiradi; o'qitish jarayonida yuzaga keladigan ziddiyatlarni bartaraf etish maqsadida didaktik jarayonni optimallashtirish, o'qitish metodlari va vositalarini diversifikatsiya qilish lozim.

Umuman olganda, kasb-hunar ta'limi tizimini takomillashtirish, unda pedagogik texnologiyalarni samarali qo'llash va innovatsion yondashuvlarni keng joriy etish orqali raqobatbardosh, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan mutaxassislarni tayyorlash imkoniyati yanada kengayadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ашуров А. –Авестодан мерос маросимлар. Т.: 2001 – 32 б.
2. Абу Райҳон Бегуний – Хикматлар, - Т.: 1993 й. 174 б.
3. Абу наср Фаробий – Фозил одамлар шаҳри Т.: 1993 й. 224 б.
4. Алимов Х. Миллийлик ва ижтимоий руҳият Т.: 1992 й.
5. Жабборов А. Бекова Ш. Турмуш тарзи, таълим ва миллий ўзига хослик.Қарши Насаф. 2002 й 60 б
6. Кондаков И.М. "Диагностика профессиональных установок подростков" 1997 г.
7. Миллий истиклол ғояси: асосий тушунча ва тамойиллар – Т.: Янги авлод 2001 й – 221 б.
8. М.Хайруллаев. Буюк сиймолар, алломалар – II китоб. Нашрга тайёрловчи Т.: 1996 й -120 б.
9. Нишонова С. Миллий кадриятлар ва баркамол инсон тарбияси. Халқ таълими. 1997 й. № 3. 17-20 б. Журнал

10. Рашидов Ф.Х., Ходжабоев А.Р., Р.К.Жўраев, Х.Ф.Масудов ва бошкалар "Ўрта махсус, касб-хунар талимдаги тайёрлов йўналишлари, касблар ва ихтисосликлар таснифлагичи" Тошкент 2000 йил

11. Суннатов Р.М., Парпиев У. «Касбга йўналтириш маслаҳатлари: методлар, муаммолар, имкониятлар», Тошкент 2001 йил.

12. Соғинов Н., Убайдуллаев Ф. "Ўқувчилар билан олиб бориладиган касб танлаш, касбга йўллаш ишларини ташкил қилишда психодиагностика методларидан фойдаланиш" Тошкент, 1996 йил.

13. Усмон Турон – Туркий халқлар мафқураси – Т.: Чўлпон 1995 й – 104 б.